

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ УГОДИ МІЖ ЧОЛОВІКОМ ТА ДРУЖИНОЮ

Середницька І. А.

Ульяник М. М.

У науковій статті висвітлюються особливості шлюбного договору як цивільно-правової угоди між чоловіком та дружиною, що набуває дедалі більшого поширення.

Ключові слова: шлюбний договір, сім'я, сімейні правовідносини, майнові правовідносини, інститут шлюбного контракту, сімейна власність.

В даній науковій статті освітаються особливості брачного договору як громадянсько-правової угоди між чоловіком та дружиною, що набуває дедалі більшого поширення.

Ключевые слова: брачный договор, семья, семейные правоотношения, имущественные правоотношения, институт брачного контракта, семейная собственность.

In this scientific paper highlights the features of the marriage contract as a civil agreement between husband and wife, which is becoming more widespread.

Keywords: marriage contract, family, family relationship, property relationship, the institution of marriage contract, family property.

Соціально-економічний розвиток в українському суспільстві, еволюція сімейних відносин і ставлення до шлюбу цілком об'єктивно й закономірно зумовлюють необхідність існування інституту шлюбного договору в сімейному законодавстві України. Впровадження договірної форми майна подружжя не лише сприяє впорядкуванню майнових відносин, а й дозволяє поліпшувати взаємні довірчі відносини між ними. Як недостатньо досліджений для сімейного законодавства України правовий інститут, шлюбний договір потребує детального наукового аналізу.

Зважаючи на це, метою статті є визначення особливостей укладання шлюбного договору між чоловіком та дружиною, з'ясування історичного аспекту виникнення та розвитку цього виду цивільно-правової угоди, а також визначення рівня поширеності укладання шлюбного договору в Україні.

Окремі аспекти інституту шлюбного договору досліджувалися Ч. Азімовим, М. Антокольською, Т. Ариванюком, Є. Ворожейкіним, В. Гопанчуком, О. Дзерою, А. Довгертом, О. Єрошенко, Н. Єршовою, І. Жилінковою, О. Калітенко, В. Косак, Н. Кузнєцовою, В. Луць, Р. Мананковою, Г. Матвеевим, З. Ромовською, В. Рясенцевою, В. Семчик, О. Ульяненко, Є. Харитоновим, Ю. Червоним, Я. Шевченко, О. Явором та іншими. Під час написання нашої наукової статті було проаналізовано велику кількість видань щодо виникнення, розвитку та функціонування інституту шлюбного контракту, було розглянуто особливості та основні напрямки головної мети укладання шлюбного договору, а також було досліджено погляди багатьох учених стосовно недоліків і переваг указанного виду цивільно-правової угоди.

З моменту вступу в шлюб і протягом усього подружнього життя союз чоловіка і дружини супроводжується майновими відносинами як самого подружжя, так і їх родичів (батьків). За давньою українською традицією, при одруженні завжди відбувалося об'єднання майна двох сімей: посагу нареченої та "віна" чи "привінка" нареченого [1, 34].

Згодом, як і в більшості майнових взаємовідносин у суспільстві, між сім'ями стали виникати непорозуміння. Сторони відмовлялися від виконання майнових

зобов'язань, узятих на себе раніше, деякі сім'ї ухилялися від внесення своєї частки до майна майбутнього подружжя або ж взагалі відмовлялися надавати посаги чи "віно", ставлячи в невідгідне становище іншу сім'ю. Іноді такі випадки призводили до небажаних наслідків, коли наречені не могли одружитися. Так з'явилася необхідність нормативної регламентації майнових відносин кожної окремої сім'ї.

Варто зазначити, що шлюбний договір на Русі спочатку укладався в усній формі, а з XVII століття - у письмовій. Згодом письмова форма шлюбного договору набула обов'язкового характеру. З'явився новий вид документів - "шлюбні листи" та "віновні листи", в яких фіксувались умови шлюбного договору [2, 53]. Основним предметом договору була земля, про що існують відповідні історичні відомості: "Земля як посаг була тим стрижнем, навколо якого будувалась вся система шлюбного договору та шлюбних звичаїв" [3, 144].

В Україні інститут шлюбного контракту з'явився в 1992 р. із внесенням доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю [1, 35]. І на сьогодні користується великим попитом серед українського населення. Хоча нещодавно в багатьох громадян термін "шлюбний договір" асоціювався з Голівудом, кінозірками тощо. Мабуть це через те, що ще багато років тому в культурній хроніці друкувалися коротенькі нотатки, в яких говорилося, як при розлученні чергова заморська "діва", згідно зі шлюбним контрактом повинна була виплатити певну суму [4].

Аналізуючи особливості шлюбного договору як цивільно-правової угоди необхідно пригадати, що ж законодавець розуміє під поняттям "сім'я". Сім'я являє собою союз жінки та чоловіка, між якими після офіційної реєстрації своїх відносин в органах реєстрації актів цивільного стану виникають певні правовідносини, змістом яких є права та обов'язки [5]. Мається на увазі, що між чоловіком і дружиною виникають майнові та особисті немайнові відносини, які потребують законодавчого врегулювання.

Також необхідно відзначити, що найважливішу частину майнових відносин подружжя складають стосунки сімейної власності, які включають загальну подружню власність, власність подружжя, власність інших членів сім'ї (дітей, батьків) [6, 85]. І тут виникає досить делікатна проблема. Уявімо собі, що шлюб укладвся між різними за соціальним становищем особами. І попри всі щирі почуття, взаємну довіру нормальним є виникнення питання: "А якою є насправді мета цього шлюбу? А чи не є він фіктивним? Чи може потрібно якось захистити свою власність, щоб не залишитися ні з чим?"

Варто зазначити, що інститут шлюбного контракту дуже молодий. Це пов'язано насамперед з рівнем життя населення, з його менталітетом, сутність якого сьогодні вбачається лише в меркантильних цілях. Такий договір може бути порівняний з, так би мовити, "договором на випадок розлучення". Отже, причина укладання такої цивільно-правової угоди є зрозумілою. Водночас така дія, можливо, є й образливою, оскільки зачіпаються внутрішні почуття іншої людини.

Отже, найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що відповідно до нього майнові права й обов'язки подружжя можуть бути визначені інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства [5]. Зокрема, може бути встановлено, що певне майно, яке належало

одному з подружжя до шлюбу або буде одержано під час шлюбу в дар, стане їхньою спільною сумісною власністю. Окремо можна визначити на розсуд подружжя розмір часток у праві власності на майно, що буде нажито під час шлюбу [7]. А може ще бути передбачено умови поділу спільного майна в разі розірвання шлюбу, а також порядок погашення боргів кожного з подружжя за рахунок спільного чи роздільного майна.

І навпаки, шлюбний договір може містити таку умову, як непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень про спільну сумісну власність, і умову вважати це майно спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них [8, 127].

У шлюбному договорі може бути також закріплено положення про те, що майно кожного з подружжя не змінюватиме свого правового режиму, тобто належатиме тому з подружжя, хто був його первісним власником, або подружжю на праві спільної часткової власності в нерівних частках.

Водночас у шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб. Наприклад, можна включити до договору положення про те, що подружжя зобов'язується утримувати непрацездатних батьків, когось з них, або дітей, народжених не в спільному шлюбі, надавати цим особам грошову допомогу тощо [9, 102].

Що стосується особистих прав, які відповідно до законодавства заборонено врегульовувати шлюбним договором між подружжям, то доречним є навести думку І.В. Жилинкової, яка зазначає: "Передбачена законодавством України заборона на включення в шлюбні договори умов, що стосуються особистих відносин подружжя, визначається двома основними моментами. По-перше, тим, що особисті права та обов'язки подружжя встановлені безпосередньо законом, у силу чого вони невіддільні від самого суб'єкта - їх носія. По-друге, шлюбний контракт (як і будь-які інші цивільно-правові правочини) повинен мати можливість бути виконаний примусово, якщо в цьому виникне необхідність" [10, 73]. Тобто немає сенсу включати до шлюбного договору ті умови (йдеться про немайнові обов'язки), які державна виконавча служба не в змозі змусити виконати подружжя (наприклад, мити посуд). Але з іншого боку, у багатьох іноземних країнах шлюбний контракт дає змогу подружжю (майбутньому подружжю) точніше сформулювати свої очікування від шлюбу; визначити характер своїх майбутніх взаємовідносин і відносин з іншими особами; коло спілкування, види діяльності, яким віддають перевагу, тощо. У зв'язку з цим, такого роду положення включаються в шлюбний контракт для стимулювання належної поведінки подружжя в шлюбі, а не для їх примусового виконання.

Як показує українська практика, шлюбний договір, на жаль, застосовується не для регулювання спільного проживання й користування майном, а на випадок розірвання шлюбних відносин [11, 231]. Тому, безперечно, у шлюбному договорі можна визначити можливий порядок поділу майна, зокрема після розірвання шлюбу. У цьому разі, на випадок розлучення, можна уникнути тривалих судових процесів щодо поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі стосунки після розлучення [12, 60].

Отже, зважаючи на викладене, необхідним є зазначити, що такий вид цивільно-правової угоди, як шлюбний договір досить вдало спростовує всі спірні питання щодо поділу майна чи розподілу обов'язків, які можуть виникнути після розлучення. Але, на нашу думку, це не є "вдалим початком" сімейних відносин. Це більше нагадує трудові відносини між роботодавцем (той, хто забезпеченіше) та працівником (той, хто змушений

погодитися), коли один роз'яснює та диктує свої правила "гри" і всі наслідки у випадку порушення цих правил. Але варто пам'ятати про те, що шлюб - це не "гра", це створення родини, народження дітей, це злагода та добробут. Хоча з кожного правила є виключення. Дійсно, є випадки, коли шлюбний договір "рятував" від шахраїв і був дуже доцільним при вирішенні процесу. Законодавець надав подружжю або особам, які бажають взяти шлюб, великий спектр умов, що можуть бути включені до шлюбного договору. Окрім них дозволяється включати й будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Також, на нашу думку, варто зробити підсумок про те, що невелика поширеність шлюбного договору в Україні багато в чому обумовлена низькою поінформованістю населення про його існування й функції, а також тим, що на сьогодні не всі українці розуміють, що являє собою поняття шлюбного договору. Адже, по-перше, його укладання не є обов'язковим відповідно до чинного законодавства, а по-друге, для більшості молодих пар, які бажають взяти шлюб, укладання договору є неприйнятним із моральних переконань.

Література

1. Липець Л.В. Історія розвитку інституту шлюбного контракту в Україні й у світі / Л.В. Липець // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. - Острого: Національний університет "Острозька Академія", правничий факультет, 2005. - С. 34-35.
2. Пономарев А.П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине: (этносоциал. пробл.) / АН УССР. Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. Рильского. - К.: Наук. думка, 1989. - 317 с.
3. Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів / В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. - К.: Либідь, 1991. - 230 с.
4. Шрамко О. Укладення шлюбного договору - варто чи ні? - [Електронний ресурс]: <http://kontrakty.ua/article/63644>.
5. Сімейний кодекс України № 2947-III. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
6. Ульяненко О.О. Порядок і умови укладення шлюбного договору (контракту) / О.О. Ульяненко // Підприємництво, господарство і право. - 2003. - № 4. - С. 85-88.
7. Ромовська З.В. Закон і сімейні відносини / З.В. Ромовська // Юридична газета. - 2005. - № 6 (42). - [Електронний ресурс]: <http://www.yur-gazeta.com/>
8. Шевченко Я.М. Проблеми правового регулювання сімейних відносин / Я. Шевченко // Українське право. - 1998. - № 1 (9). - С. 121-130.
9. Кидалова А. Щодо умов укладання шлюбу: проблемні питання / А. Кидалова // Право України. - 2002. - № 5. - С. 102-104.
10. Жилинкова І.В. Брачний контракт (договор) / І.В. Жилинкова. - Харків: Ксиолон, 2001. - 128 с.
11. Гаспарян А.С., Атрохова Е.С. Брачний контракт. Гарантія сімейного щастя. - Ростов н/Д.: "Фенікс", 2004. - 288 с.
12. Фурса С.Я., Драгневич Л.Ю. Деякі аспекти законодавчого регулювання сімейних відносин / С.Я. Фурса // Юридична Україна. - 2003. - № 1. - С. 59-65.

Середницька І.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ОДУВС

Ульяник М.М.,
науковий співробітник відділу
організації наукової роботи
Надійшла до редакції: 16.12.2014